

DISCUSSION PAPER

Efektywna energetycznie rewitalizacja kluczem do poprawy jakości życia w polskich miastach

Joanna Wis-Bielewicz, Małgorzata Koziarek, Julia Olesińska, Dominik Owczarek,
Lisa Schneider, Camille Serre

Wspierane przez

Federal Ministry
for the Environment, Nature Conservation
and Nuclear Safety

European
Climate Initiative
EUKI

Deutsche
Bundesstiftung Umwelt

Wszystkie prawa zastrzeżone. Publikacja przygotowana została przez adelphi oraz Instytut Spraw Publicznych, prawa autorskie zastrzeżone na podstawie prawa niemieckiego. Kopowanie, wykorzystywanie na potrzeby innych publikacji, rozpowszechnianie poza dopuszczalnymi przez prawa autorskie zasadami wymaga pisemnej zgody autorów.

Disclaimer

Projekt realizowany przy wsparciu z Europejskiej Inicjatywy Klimatycznej (EUKI) instrumentu finansowego Federalnego Ministerstwa Środowiska Niemiec (BMU). Autorzy publikacji ponoszą wyłączną odpowiedzialność za treść dokumentu.

Cytowanie:

Wis-Bielewicz, Joanna; Matgorzata Koziarek, Julia Olesińska, Dominik Owczarek, Lisa Schneider, Camille Serre Tytuł: Efektywna energetycznie rewitalizacja kluczem do poprawy jakości życia w polskich miastach Warszawa/Berlin: adelphi.

Publikacja

Wydawca: adelphi research

Autorzy: Joanna Wis-Bielewicz, Matgorzata Koziarek, Julia Olesińska, Dominik Owczarek, Lisa Schneider, Camille Serre

Layout: adelphi

Zdjęcie: Tytuł: OFF Piotrkowska alternative culture factory in Lodz
Autor: Michał Ludwiczak
Istockphoto.com

Data publikacji: Listopad, 2018

Efektywna energetycznie rewitalizacja kluczem do poprawy jakości życia w polskich miastach

Autorzy: Joanna Wis-Bielewicz, Małgorzata Koziarek, Julia Olesińska, Dominik Owczarek,
Lisa Schneider, Camille Serre

adelphi

adelphi to wiodący, niezależny *think-tank* oraz firma konsultingowa specjalizująca się w politykach publicznych związanych z ochroną klimatu, środowiska naturalnego oraz rozwojem. Naszą misją jest rozwój globalnego systemu rządzenia poprzez badania, dialog oraz usługi doradcze. Oferujemy zindywidualizowane usługi w zakresie zrównoważonego rozwoju wspierając rządy, instytucje międzynarodowe, biznes oraz organizacje pozarządowe w przygotowaniu strategii uwzględniających globalne wyzwania.

Nasz zespół, w którego skład wchodzi ponad 150 osób, prowadzi wysokiej jakości interdyscyplinarne badania, dostarcza analiz i doradza rządów w zakresie realizowanych polityk, a także świadczy usługi konsultingowe na rzecz korporacji. Koordynujemy dialogi w zakresie realizowanych polityk, przygotowujemy szkolenia dla instytucji publicznych oraz firm na całym świecie pomagając w globalnej, zrównoważonej transformacji. Od 2001 roku z sukcesem zrealizowaliśmy ponad 800 projektów w 85 krajach. Obszary naszej specjalizacji obejmują: **klimat, energię, zieloną gospodarkę, zrównoważony biznes, pokój i bezpieczeństwo, międzynarodową współpracę, transformację urbanistyczną oraz finansowanie sprzyjające ochronie środowiska.**

Partnerstwo jest podstawą działań adelphi. Poprzez współpracę z jednostkami i organizacjami wspieramy rozwój globalnego systemu zarządzania, promujemy transformację, zrównoważone zarządzanie zasobami oraz globalną ochronę przed niekorzystnymi zmianami środowiska. Adelphi jest organizacją, która w swoim codziennym działaniu odwołuje się do wartości, takich jak doskonałość i zaufanie. Podstawą naszych wewnętrznych i zewnętrznych działań jest zrównoważony rozwój. Wszystkie nasze aktywności są neutralne dla klimatu, posiadamy także certyfikat zarządzania w oparciu o normy środowiskowe.

Joanna Wis Bielewicz

Senior Project Manager

wis-bielewicz@adelphi.de

www.adelphi.de

Fundacja Instytut Spraw Publicznych (ISP)

Fundacja Instytut Spraw Publicznych (ISP) jest jednym z wiodących polskich think tanków, niezależnym ośrodkiem badawczo-analitycznym. ISP powstał w 1995 roku. Poprzez prowadzenie badań, ekspertyz i rekomendacji dotyczących podstawowych kwestii życia publicznego Instytut służy obywatelowi, społeczeństwu i państwu. ISP współpracuje z ekspertami i badaczami z polskich i zagranicznych ośrodków naukowych. Wyniki projektów badawczych prezentowane są na konferencjach i seminariach oraz publikowane w formie książek, raportów, komunikatów i rozpowszechniane wśród posłów i senatorów, członków rządu i administracji, w środowiskach akademickich, a także wśród dziennikarzy i działaczy organizacji pozarządowych.

ISP działa aktywnie na forum międzynarodowym, będąc członkiem wielu sieci i stowarzyszeń. Instytut jest jednym z założycieli i członków organizacji PASOS (Policy Association for an Open Society), zrzeszającej 41 think tanków z krajów Europy Środkowo-Wschodniej i Centralnej Azji. Prezes ISP jest członkiem Rady Dyrektorów Fundacji European Partnership for Democracy.

Misja ISP:

- podnoszenie jakości debaty publicznej w Polsce i na poziomie europejskim, aby była merytoryczna oraz nastawiona na rozwiązywanie problemów i budowanie wiedzy
- wprowadzanie do debaty publicznej nowych tematów oraz upowszechnianie innowacyjnego podejścia do kwestii publicznych
- tworzenie mechanizmów umożliwiających włączanie obywateli oraz różnych ich grup i środowisk w debatę publiczną, a także w inne formy aktywności życia publicznego
- dbanie o jakość polityki publicznej realizowanej w Polsce poprzez inspirowanie zmian prawnych i instytucjonalnych

Streszczenie

W obliczu globalnych i lokalnych wyzwań związanych ze zmianą klimatu, zanieczyszczeniem powietrza i postępującą globalizacją konieczna jest radykalna zmiana sposobu budowy i przebudowy miast.

Nie zrównoważony rozwój pozostawił swój ślad na tkance miejskiej, wywołując szereg negatywnych zjawisk oddziałujących na zdrowie i poziom życia mieszkańców także polskich miast. Zanieczyszczenie powietrza, podwyższone ryzyko na drogach, hałas, korki uliczne a także rozlewanie się miast na cenne przyrodniczo obszary ma kluczowy wpływ na jakość ludzkiego życia w mieście. Aby powstrzymać negatywne skutki oddziaływania miast na ludzkie zdrowie programy rewitalizacji powinny zakładać podniesienie jakości życia na danym obszarze przy jednoczesnym ograniczeniu jego presji na środowisko naturalne. W tym celu konieczne jest wdrożenie wskaźników efektywnego wykorzystania zasobów i energii, jako narzędzia zrównoważonej rewitalizacji miast.

Na szczeblu globalnym, europejskim i krajowym dostępne są odpowiednie koncepcje, narzędzia planistyczne, a także ramy i polityki, z których możemy korzystać. Wszystkie te rozwiązania – w połączeniu z wnioskami wypływającymi z ostatniej dekady doświadczeń rewitalizacyjnych oraz dostępnymi środkami z funduszy strukturalnych – stwarzają dla Polski wyjątkową szansę. Wraz z pomysłem na to, by efektywność wykorzystania energii i zasobów znalazła się w centrum polskich działań rewitalizacyjnych, pojawia się szansa na uczynienie z polskich miast atrakcyjnych, zdrowych i żywych pod względem gospodarczym i społeczności. Taki scenariusz pomógłby skutecznie stawić czoła wyzwaniom takim jak malejąca ilość zasobów, zanieczyszczenie powietrza, pustynnienie kraju, czy też ryzyka związane z ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi wywołanymi zmianą klimatu, a także stać się inspiracją dla innych krajów w regionie.

Przedstawiając w zarysie koncepcję rewitalizacji miast, jej historię, wielowymiarowość, a także powiązania z pojęciami takimi jak zrównoważony rozwój, jakość życia i walory środowiskowe, niniejszy dokument stwarza warunki dla debaty o rewitalizacji w Polsce – trwającym wciąż procesie, który charakteryzuje niestety lekceważenie skutków presji urbanistycznej dla środowiska. Zostało to również podkreślone w polskiej ustawie o rewitalizacji z 2015 r., która wydaje się ignorować globalne wyzwania, a także paradygmat efektywny pod względem wykorzystania zasobów i energii rozwoju miasta.

Sytuacja ta może ulec zmianie, w odpowiedzi na cele Europejskiej Polityki Spójności odzwierciedlenie w umowie partnerskiej i systemach finansowania na lata 2014-2020 oraz kluczowych polskich dokumentów o charakterze politycznym (np. Krajowa Polityka Miejska 2023, Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju [SOR]) łączących rozwój miast ze zrównoważonym rozwojem, efektywnym wykorzystaniem zasobów i transformacją w kierunku gospodarki niskoemisyjnej.

Przedstawiając dane zebrane na szczeblu globalnym, europejskim i krajowym, niniejsze opracowanie podkreśla negatywne skutki nieefektywnych modeli rozwoju miasta w odniesieniu do zagospodarowania przestrzennego, mobilności i zabudowy. Zawiera ono również zarys narzędzi i działań wspierających efektywność pod względem wykorzystania zasobów i energii w planowaniu urbanistycznym i zarządzaniu miastem. Niniejsze opracowanie podsumowuje także korzyści zdrowotne i gospodarcze płynące z efektywnej pod względem wykorzystania zasobów i energii odbudowy miast.

Dodatkowo dokument podsumowuje dwa strategiczne Programy – polski program „Modelowa rewitalizacja miast” oraz niemiecki program efektywnej energetycznie rewitalizacji miast (KfW 432) oraz studia przypadku Łodzi i poczdamskiej dzielnicy Drewitz mogące posłużyć jako inspirujące modele dobrych praktyk w tym obszarze.

Spis treści

Streszczenie	III
Wstęp	01
1. Rewitalizacja w nowym millennium: kompleksowy projekt przebudowy tkanki miejskiej zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju	04
1.1 Koncepcje rewitalizacji	04
1.2 Jakość środowiska a jakość życia w mieście	05
2. Zarys rewitalizacji w Polsce	07
3. Konieczność budowy miast efektywnych pod względem wykorzystania zasobów i energii w obliczu globalnych wyzwań	10
3.1. Rewitalizacja miast w kontekście globalnego rozwoju	10
3.1.1 Zrównoważona urbanistyka i efektywna gospodarka gruntami	10
3.1.2 Efektywna energetycznie mobilność miejska	13
3.1.3 Efektywne energetycznie budynki i dzielnice	14
4. Rewitalizacja w oparciu o efektywne wykorzystywanie zasobów i energii, na podstawie dobrych przykładów z Polski i Niemiec	15
4.1 Polski Program Modelowa Rewitalizacja Miast	15
4.2 KfW 432 – Niemiecki Program Efektywnej Energetycznie Przebudowy Miejskiej	17
4.3 Dobre praktyki z Polski i Niemiec w zakresie efektywnego wykorzystania zasobów i energii	18
4.3.1 Łódź centrum	18
4.3.2 Miasto-ogród Poczdam-Drewitz	20
Rekomendacje	21
Bibliografia	22

Spis rysunków

Rysunek 1: Aspekty komfortu ludzkiego życia wobec jakości środowiska naturalnego	05
Rysunek 2: Jakość życia w europejskich miastach 2015, Komisja Europejska	06
Rysunek 3: 11 celów tematycznych Polityki Regionalnej Unii Europejskiej, wspierających rozwój w latach 2014-2020 (EC 2014)	08
Rysunek 4: Transect, wieś-miasto podział na strefy	12
Rysunek 5: Lista usług publicznych i prywatnych oraz niezbędne usługi wspierające strukturę miasta kompaktowego i dobrze skomunikowanego	13

Spis tabel

Tabela 1: Cele Programu Rewitalizacyjnego Miasta Modelowego	16
---	----

Wstęp

Na przestrzeni dziejów, miasta stawały się lustrzanym odbiciem rozwoju i procesów cywilizacyjnych. Zmiany, które odcisnęły piętno na społeczeństwach i gospodarkach, znajdowały swoje odzwierciedlenie także w tkance miejskiej: rewolucja przemysłowa zapoczątkowała szybką urbanizację oraz wzrost klasy średniej. Coraz większa liczba posiadaczy samochodów wśród osób, do owej klasy aspirujących doprowadziła do bezprecedensowego rozlewania się miast, wzrostu kosztów budowy i utrzymania infrastruktury oraz presji na środowisko życia człowieka. Obecnie, w konsekwencji niezrównoważonego rozwoju, mieszkańcy miast stoją przed zbiorem nowych wyzwań związanych z coraz częstszymi ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi wywołanymi zmianą klimatu, zanieczyszczeniem wody i powietrza oraz kurczącymi się zasobami naturalnymi.

Gwałtowna urbanizacja, eksploatująca środowisko naturalne rozwój oraz nieefektywne rozwiązania technologiczne i architektoniczne, doprowadziły do kryzysu w miastach przejawiającego się zanieczyszczeniem powietrza, nadmiernym hałasem, nieefektywnym zużyciem zasobów wodnych i wreszcie emisją gazów cieplarnianych na niespotykaną dotychczas skalę. **Presja środowiskowa związana z postępującą urbanizacją, rozlewaniem się ośrodków miejskich oraz nieefektywnym wykorzystaniem zasobów naturalnych powinna niezwłocznie zostać zredukowana za pomocą zrównoważonych modeli urbanistycznych.** Dla dobra obywateli oraz całej Planety, miejski ślad środowiskowy musi zostać ograniczony poprzez wdrażanie inwestycji, rozwiązań i środków opartych na zasadach efektywnego wykorzystania energii i zasobów.

Polska nie uniknęła chaosu wynikającego z negatywnego modelu rozwoju miast. **W wyniku niemal 80 lat niezrównoważonego rozwoju, polskie miasta stoją przed olbrzymimi wyzwaniami, jakie niosą ze sobą korki uliczne, niska emisja i migracja.**

- **Według Światowej Organizacji Zdrowia w Polsce znajdują się 33 z 50 najbardziej zanieczyszczonych europejskich miast (WHO 2016),** co więcej zanieczyszczenie powietrza, co roku odpowiada za 46 tysięcy przedwczesnych zgonów (EEA 2017). Duża liczba starych i energochłonnych budynków, przestarzałe piece grzewcze oraz bariera ekonomiczna i zjawisko ubóstwa energetycznego, to tylko niektóre czynniki odpowiedzialne za złą jakość powietrza w Polsce.
- Badanie przeprowadzone przez Polską Akademię Nauk wykazało, że **w ciągu najbliższych 30 lat populacja wszystkich 66 polskich miast o liczbie powyżej 100,000 mieszkańców skurczy się, w niektórych przypadkach nawet o 50%.** Wpływ na ten trend mają dwa podstawowe czynniki: starzejące się społeczeństwo i migracja mieszkańców (na przedmieścia i do większych miast). Taka sytuacja stanowi poważne zagrożenie dla samorządów oraz polskiej gospodarki, jako że koszty rozlewania się miast gwałtownie rosną. Globalna Komisja Ekonomii i Klimatu szacuje, że dla samej tylko amerykańskiej gospodarki koszty rozlewania się miast to 1 bilion dolarów rocznie. Na koszty te składają się konieczność rozbudowy infrastruktury oraz podwyższone nakłady na usługi publiczne i transportowe.

W ramach polityki regionalnej Unii Europejskiej na lata 2014 – 2020, polskie samorzady otrzymają w sumie prawie 6 miliardów Euro wsparcia strukturalnego przeznaczonego na rewitalizację miast. Fundusze te są rozdystrybuowane poprzez 5 programów ogólnokrajowych oraz 16 regionalnych (RPO). Wspomniane środki, z racji swojej skali oraz różnorodności możliwych interwencji mających na celu odwracanie negatywnych tendencji oraz przeciwdziałanie degradacji miast, tworzą wyjątkową szansę na poprawę jakości życia w polskich miastach.

Niestety, w dostępnych analizach dotyczących rewitalizacji, odwołujących się do polskich doświadczeń, brakuje holistycznego podejścia zakładającego rozwój zrównoważony, ukazującego relację pomiędzy środowiskiem naturalnym a rozwojem społecznym i ekonomicznym. Chcąc monitorować i skutecznie podnosić jakość realizowanych inwestycji mających na celu rewitalizację, należy zarówno gruntownie przeanalizować wdrożone w Polsce i nagrodzone na świecie projekty, jak choćby te z Łodzi czy Gdańska, jak również czerpać wiedzę z globalnych doświadczeń na tym polu.

Ponad 30 lat pracy wybitnych architektów i urbanistów takich jak Jan Gehl i Leon Krier, oraz szeroko zakrojone programy wdrożone przez rządy innych europejskich państw, uczą nas, że:

- rewitalizację należy planować w szerszym kontekście, nie tylko koncentrując wysiłki na obszarach najbardziej zdegradowanych, ale przewidywać także zagrożenia dla obszarów pozostających w stosunkowo dobrze utrzymanych dzielnicach;
- prowadząc projekty rewitalizacyjne należy brać pod uwagę wpływ owych inwestycji nie tylko na dany obszar interwencji, ale w szerszym kontekście, całej tkanki miejskiej.

Negatywnym trendem w rozwoju miast warto przeciwdziałać tworząc procesy rewitalizacyjne inspirowane ideą miasta zrównoważonego. Koncepcja ta została skutecznie wdrożona choćby przez rząd Niemiec oraz Niemiecki Bank Rozwoju (KfW): gdzie rząd federalny wprowadził krajowy program Länder oraz samorządowe pomocnicze programy rozwoju i przebudowy tkanki miejskiej (Städtebauförderung), mające na celu wzmocnienie lokalnego rozwoju ekonomicznego oraz tworzenie atrakcyjnych przestrzeni do życia. Natomiast (KfW) skupia się w szczególności na przebudowie obszarów miejskich podnosząc jakość życia poprzez poprawę efektywności energetycznej rewitalizowanych obszarów (Energetische Stadtsanierung).

Rewitalizacja w Polsce, przy wsparciu łącznego budżetu w wysokości sześciu miliardów Euro, to wyjątkowa szansa na zmianę oblicza polskich miast. Aby w pełni wykorzystać możliwości, jakie daje ten proces warto wykorzystać metodę holistyczną, w tym:

- **wdrażać rozwiązania zgodne z ideą kompaktowego i dobrze skomunikowanego miasta** (ang. compact and connected city), zaprojektowanego z myślą o wielu niezależnych dzielnicach, a nie tylko ścisłym centrum, miasta przeznaczonego dla ludzi, nie samochodów, z wielofunkcyjnymi obszarami przyjaznymi pieszym i rowerzystom;
- **poprawić wydajność wykorzystywania energii i wody**, jak również jakość przestrzeni publicznych, co w efekcie obniży emisję gazów cieplarnianych, ograniczy pozostałe zanieczyszczenia powietrza oraz podniesie odporność miast na zmianę klimatu (zwłaszcza wzmocni odporność miejskiej infrastruktury na ekstremalne warunki pogodowe, takie jak burze i ulewne deszcze, fale upałów i miejskie wyspy ciepła, itp.);
- **wzmocnić istniejące funkcje miejskie**, a także stworzyć kolejne, umożliwiające pozyskanie nowych inwestorów w tym firm i przedsiębiorców, nowych dzierżawców, jak i mieszkańców, organizacje pozarządowe, jednostki samorządowe, rzemieślników i artystów.

Holistyczna rewitalizacja, w rezultacie pozwala ograniczyć zanieczyszczenie powietrza, wspiera ochronę ludzkiego zdrowia, poprawia ogólną jakość życia obywateli i tworzy prężną ekonomicznie, tętniącą życiem i zdrową tkankę miejską.

Należy pamiętać, że w świecie, w którym ponad połowa globalnej populacji żyje w miastach lokalne inwestycje wywierają realny wpływ także w skali globalnej. Istnieje zatem istotna potrzeba, by wspólnym wysiłkiem na rzecz istniejących i powstających siedzib ludzkich, zminimalizować zagrożenia dla ludzkości w odniesieniu do globalnych wyzwań. Uznając ich skalę i wagę oraz działając w oparciu o swoje doświadczenia w dziedzinie rewitalizacji, polski rząd mógłby odgrywać wiodącą rolę w obszarze zrównoważonego rozwoju miast Europy Środkowo-Wschodniej.

Niniejszy dokument ma na celu promocję efektywnego wykorzystywania energii i zasobów, jako nowego fundamentu polskiej praktyki rewitalizacyjnej, wpływającego na ogólną poprawę jakości życia mieszkańców polskich miast poprzez:

- **ukazanie prawnych i konceptualnych podstaw rewitalizacji w Polsce i Europie;**
- **przeгляд społecznych, ekonomicznych i środowiskowych korzyści płynących z holistycznej metody procesu rewitalizacji;**
- **przedstawienie wybranych dobrych praktyk rewitalizacyjnych z Polski i Niemiec.**

Rewitalizacja w swoim założeniu jest procesem holistycznym. Zawiera zatem także działania dotyczące jej aspektu środowiskowego, choć w praktyce nie zawsze jest on wystarczająco doceniany lub eksponowany.

Prof. Piotr Lorens

1 Rewitalizacja w nowym millennium: kompleksowy projekt przebudowy tkanki miejskiej zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju

1.1 Konceptje rewitalizacji

W połowie dwudziestego wieku pojęcie „rewitalizacji” jako pierwszy zaproponował amerykański antropolog A.F. Clarke Wallace. W jego rozumieniu „ruch rewitalizacyjny” to „wysitek członków społeczeństwa w konstruowaniu bardziej zadowalającej kultury poprzez wewnętrzną odnowę [Wallace 1956]”. Od tamtej pory owa idea ewoluowała i dziś rewitalizacja jest postrzegana jako „złożona działalność podjęta na terenach miejskich, zwłaszcza w starszych dzielnicach i na wybranych obszarach, łącząca działania techniczne z inicjatywami mającymi na celu ponowne ożywienie społeczno-ekonomicznych aspektów życia w mieście” (Lorens 2009).

Zbiór obszarów tematycznych składających się na kompleksowe podejście do rewitalizacji, według definicji Lorensa to:

- **element urbanistyczny i architektoniczny** – związany z renowacją i modernizacją, a czasami z odbudową kompleksów architektonicznych, w tym mieszkalnych oraz postindustrialnych, oparty na koncepcji świadomego kształtowania kulturowego krajobrazu na danym terenie;
- **element techniczny** – związany z poprawą jakości struktury miejskiej – w tym infrastruktury drogowej i technicznej;
- **element społeczny** – związany z powstrzymaniem negatywnych tendencji społecznych, przeciwdziałający wykluczeniu społecznemu, a także skupiony na rozwoju lokalnego kapitału społecznego i poprawie poczucia bezpieczeństwa;
- **element ekonomiczny** – związany z odbudową ekonomiczną, w tym z promocją przedsiębiorczości, rozwojem turystyki oraz otwarciem na nowe przedsięwzięcia natury komercyjnej;
- **element środowiskowy** – związany z poprawą jakości środowiska naturalnego, likwidacją zanieczyszczeń i szkodliwych emisji.

Programy rewitalizacyjne funkcjonują w obrębie skomplikowanego systemu, jakim jest środowisko miejskie, aby być skuteczne powinny odnosić się równocześnie do wszystkich pięciu, przedstawionych przez Lorensa obszarów tematycznych, które są ze sobą bezpośrednio powiązane. Inicjatywy skupiające się zaledwie na pojedynczym obszarze, mogą przynieść negatywne skutki, co już zaobserwowano w Polsce w postaci i) gentryfikacji ii) degradacji miast, iii) podniesienia standardu ekonomicznego połączonego z degradacją środowiska, co ma negatywny wpływ na ludzkie zdrowie, iv) ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przy jednoczesnym negatywnym oddziaływaniu na lokalną sytuację ekonomiczną, co może stać się źródłem niezadowolenia mieszkańców.

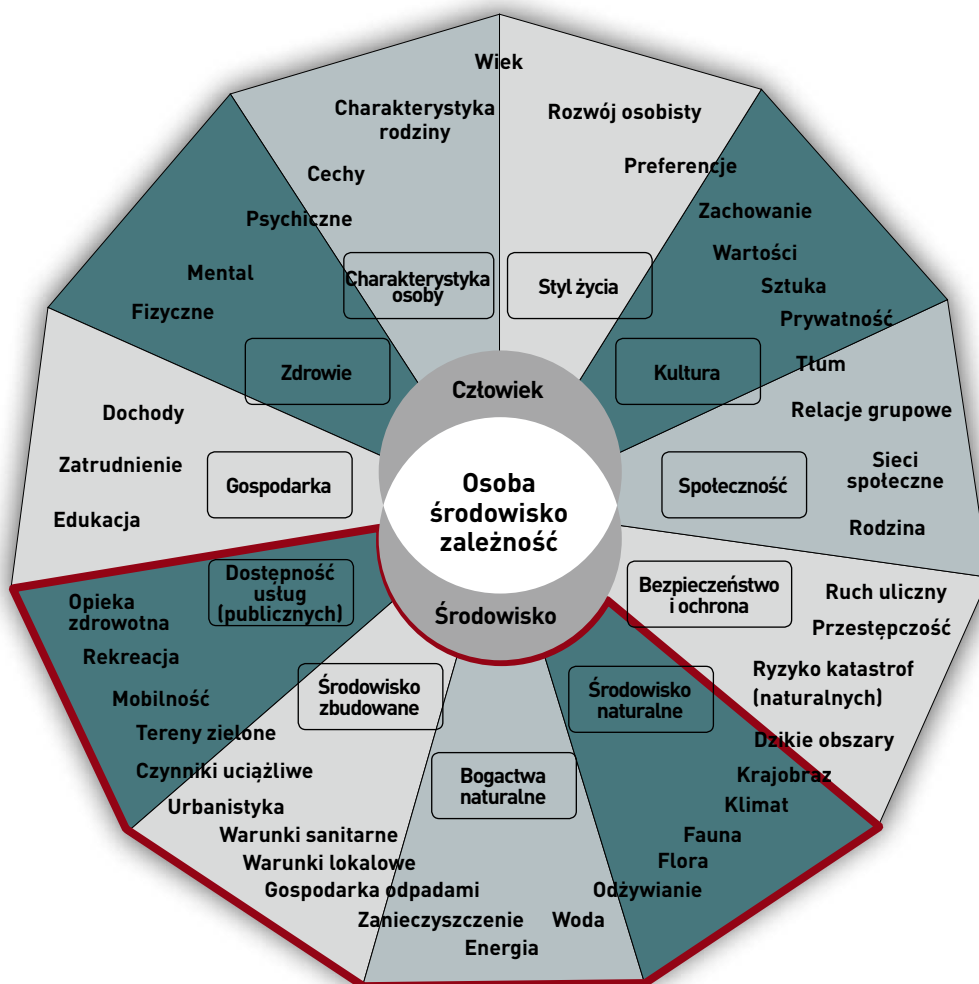
Aby rozwój miejski można było uznać za zrównoważony, procesy rewitalizacyjne powinny opierać się na trzech filarach zrównoważonego rozwoju: społecznym, ekonomicznym i środowiskowym, jak również zostać starannie przeanalizowane pod względem lokalnych zasobów i potencjałów.

Co więcej, programy rewitalizacyjne powinny stać się integralną częścią szerszej zakrojonych strategii rozwoju miast (lub nawet większych regionów) albowiem rewitalizowane obszary to nie odizolowane wyspy, a elementy ogólnego i złożonego systemu. Międzynarodowa praktyka wskazuje, że programy rewitalizacyjne wdrażane w oparciu o metodę holistyczną, przyczyniają się do poprawy jakości życia nie tylko wybranych mieszkańców danego obszaru ale pozytywnie oddziałują na rozwój całego miasta.

1.2 Jakość środowiska a jakość życia w mieście

Model jakości życia zaproponowany przez Irene van Kamp (2003) wyraźnie ukazuje, dlaczego procesy rewitalizacyjne powinny kłaść nacisk na poprawę jakości środowiska naturalnego, jako kluczowego komponentu niezbędnego dla komfortu życia mieszkańców oraz atrakcyjności miast (Rysunek 1). Jasno ukazuje bowiem złożone relacje między społecznymi, ekonomicznymi i środowiskowymi aspektami ludzkiego życia, jak również prezentuje holistyczne podejście do kwestii rozwoju miast.

Rysunek 1: Aspekty komfortu ludzkiego życia wobec jakości środowiska naturalnego

Źródło: Van Kamp et al. 2003

Środowisko miejskie staje się głównym siedliskiem ludzkim, wywierającym wpływ na wszystkie aspekty życia mieszkańców tj. zdrowie, rodzina, praca czy wypoczynek. **Dzięki swej fizycznej, społecznej i symbolicznej charakterystyce środowisko miejskie, w odniesieniu do lokalnej populacji, może stanowić źródło dobrego samopoczucia i zadowolenia (Lansing i Marans 1969) lub wręcz przeciwnie, być przyczyną ciągłego stresu.** Niestety, obecne modele rozwoju miast narażają mieszkańców na szereg niekorzystnych zjawisk takich jak hałas, fetor, zanieczyszczenie powietrza, zagrożenie bezpieczeństwa, a także dyskomfort związany z przeludnieniem czy nagromadzeniem śmieci, itp. **Wspomniane warunki wpływają**

negatywnie na ludzkie zdrowie, czego objawami mogą być m.in. rozdrażnienie, zmiany psychologiczne, stany chorobowe, a nawet śmierć (van Poll 1997).

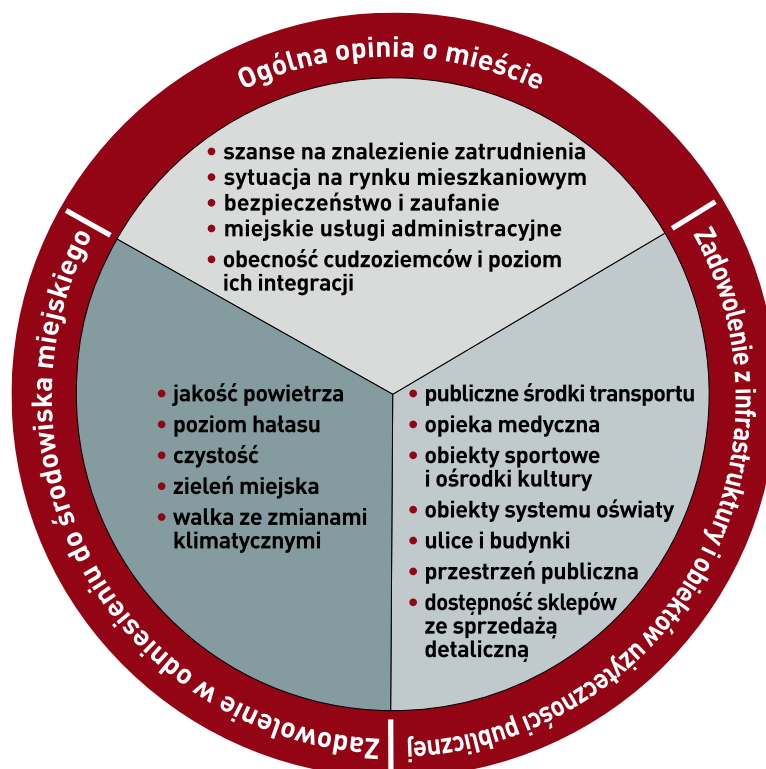
Badania relacji między koncepcją jakości życia (QOL) a jakością środowiska (EQ) prowadzone były przez psychologów, socjologów, architektów, ekologów, geografów oraz epidemiologów. Analizujący zagadnienie naukowcy, pod przewodnictwem holenderskiego Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego i Środowiska (RIVM) stwierdzili, że **mieszkańcy miast subiektywnie postrzegają jakość życia, w odniesieniu do poziomu szczęścia, satysfakcji, zaspokojenia potrzeb i pragnień**. W tym kontekście lokalną jakość środowiska można postrzegać jako źródło czynników stresogennych (takich jak hałas czy zanieczyszczenie powietrza oraz ich wpływ na ludzkie zdrowie i dobre samopoczucie), ale także źródło pozytywnego wpływu na ludzką percepcję (RIVM 2002). Co więcej, wyróżniono dwie metody pomiaru wpływu czynników środowiskowych na jakość życia:

- narażenie mieszkańców miast na działanie niekorzystnych warunków środowiskowych, takich jak poziom hałasu, zanieczyszczeń lub stężenia odoru;
- wpływ tych warunków środowiskowych na ludzkie zdrowie, na stan gospodarki lokalnej, lub na „zmniejszoną postrzeganą jakość” (van Poll 1997).

Multidyscyplinarne badanie przeprowadzone przez naukowców z RIVM stworzyło podstawy dla analiz zadowolenia obywateli z życia w swoim mieście, zleczanych przez Komisję Europejską. Począwszy od roku 2004, Komisja przeprowadza analizy „postrzeganej jakości życia w europejskich miastach”. Badanie jest powtarzane co trzy lata i ma na celu porównanie poziomu zadowolenia Europejczyków z życia w miastach, w których mieszkają.

W roku 2015 Komisja Europejska porównywała jakość życia w największych europejskich miastach w oparciu o analizę następujących obszarów:

Rysunek 2: Jakość życia w europejskich miastach 2015, Komisja Europejska

Źródło: adelphi na podstawie EC 2015

Wyniki przeprowadzanych analiz okazały się przydatne w procesie kształtowania europejskiej polityki miejskiej, mogłyby być także pomocne w porównywaniu poziomu jakości życia i zadowolenia obywateli, w odniesieniu do rewitalizowanych obszarów na terenie Polski.

2 Zarys rewitalizacji w Polsce

Pierwsze inicjatywy rewitalizacyjne na terenie Polski podjęto w latach pięćdziesiątych XX wieku. Ów początkowy etap można nazwać „pionierską rewitalizacją”, jako że charakteryzowały go jednostkowe inicjatywy inspirowane przez pojedynczych aktywistów i samorządy lokalne. W tym okresie na terenie miast zaobserwowano również pierwsze polityczne i ekonomiczne skutki zmian, do których doszło w wyniku transformacji po 1989 roku.

Na mocy reformy decentralizacyjnej lokalne samorządy przejęły odpowiedzialność za jakość infrastruktury, zarządzanie usługami publicznymi i dobre samopoczucie mieszkańców. Pojawienie się gospodarki rynkowej zapoczątkowało natomiast gruntowne zmiany społeczno-ekonomiczne. Niektóre miasta na nich zyskały, podczas gdy inne zaczęły popadać w ruinę. Oprócz strat społecznych i ekonomicznych pojawiły się także reperkusje przestrzenne, w postaci zapuszczonych fabryk i wyludnionych stref przemysłowych, podupadających dzielnic oraz wzrostu bezrobocia.

Na początku XXI wieku idea rewitalizacji zaczęła zyskiwać popularność wśród władz lokalnych. Dostrzegano w niej odpowiedź na wyzwania będące wynikiem transformacji, jak również reakcję na wieloletnie zaniedbania, często sięgające okresu poprzedzającego II Wojnę Światową. Fundusze lokalnych samorządów uzupełniono funduszami przedakcesyjnymi, a po wejściu Polski do Unii Europejskiej pojawiły się kolejne możliwości.

Budżet europejski na lata 2007-2013, w połączeniu z funduszami strukturalnymi, wsparł paneuropejską wymianę doświadczeń między lokalnymi samorządami a ekspertami, wspierając także pierwsze rewitalizacje miast na terenie Polski

Procesy odnowy przygotowywane były w oparciu o jeden z lub oba poniższe cele:

- rewaloryzacja i odnawianie budynków i/lub infrastruktury (środki „twarde”);
- zwiększenie potencjału społecznego marginalizowanych grup (środki „miękkie”).

Prowadzone wówczas inwestycje kierowano do najbardziej ubogich i podupadających obszarów i grup, przez co rzadko włączano je do ogólnych strategii rozwoju miasta.

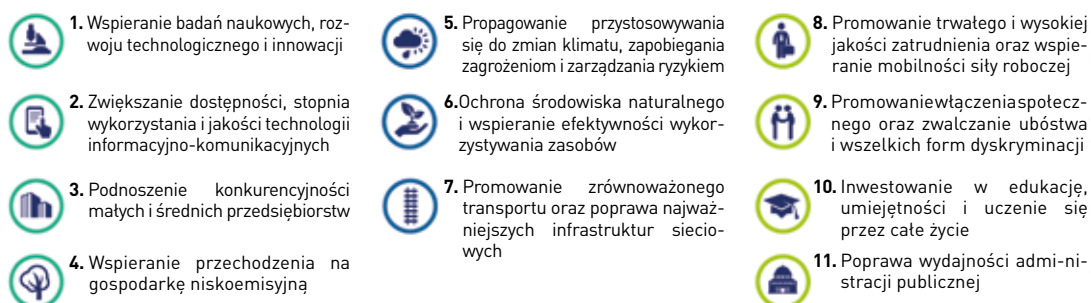
Ten etap rewitalizacji został podsumowany w publikacji Instytutu Rozwoju Miast zatytułowanej „Ludzie, przestrzeń, zmiana”, promowanej przez ówczesne polskie Ministerstwo Rozwoju jako zbiór dobrych praktyk. Wspomniana publikacja zawiera szczegółowy przegląd ponad dwudziestu wdrożonych projektów. Opierając się na przeprowadzonych badaniach i zebranych informacjach, autorzy wyróżnili trzy „zasady” udanej rewitalizacji i) planowanie na podstawie dokładnej oceny pierwotnej sytuacji w danej dzielnicy (diagnoza) ii) udział społeczeństwa w procesach planowania i wdrażania (partycypacja społeczna), oraz iii) strategiczne podejście, gdzie rewitalizacja stanowi element polityki rozwoju miasta.

Analiza wspomnianych dobrych praktyk dowodzi, że ochrona środowiska miejskiego w Polsce (rozumiana nie tylko jako rekultywacja zdewastowanych obszarów, ale jako minimalizowanie presji wywieranej przez miasta na środowisko naturalne i dobre samopoczucie człowieka) praktycznie nie istnieje.

Dotychczas nie przeprowadzono badań, które sprawdziłyby wpływ przeprowadzonych inwestycji na ogólną jakość życia społeczności. W opublikowanych przez Instytut Rozwoju Miast wnioskach i rekomendacjach brakuje idei zrównoważonego miasta oraz wskaźników poprawy jakości środowiska jako czynników udanej rewitalizacji. **Tymczasem owe czynniki to obecnie fundament zrównoważonego rozwoju w Europie. Strategia Europa 2020 kładzie nacisk na inteligentny, zrównoważony i włączający (inclusive) rozwój. Jakość środowiska w miastach oraz efektywne wykorzystanie zasobów to czynniki kształtujące politykę miejską w Unii.**

Ogólne zadowolenie z efektów przeprowadzonych projektów rewitalizacyjnych wdrożonych w Polsce w ramach budżetu na lata 2007-2013 zainspirowało polski rząd do stworzenia specjalnego programu rewitalizacyjnego z myślą o europejskim budżecie na lata 2014-2020. Zgodnie z Umową Partnerstwa między Polską i Komisją Europejską w sprawie obecnego budżetu, Polska otrzymało fundusze strukturalne w wysokości 77,6 miliardów Euro. Ponad 6 miliardów Euro ze wsparcia strukturalnego przeznaczono na rewitalizację polskich miast i rozdystrybuowano w ramach 5 programów ogólnokrajowych oraz 16 programów regionalnych. Warto zaznaczyć, że **fundusze strukturalne to kluczowe narzędzie wdrażania Polityki Regionalnej Unii Europejskiej, mające za zadanie realizację określonych celów. Spośród jedenastu priorytetów wspomnianej polityki, cztery skupiają się na ochronie środowiska, efektywnym wykorzystywaniu zasobów oraz transformacji niskoemisyjnej (4 na 7).**

Rysunek 3: 11 celów tematycznych Polityki Regionalnej Unii Europejskiej, wspierających rozwój w latach 2014-2020 (EC 2014)

Źródło: EC 2014

Zarówno Umowa Partnerstwa, krajowe polityki, kluczowe dokumenty legislacyjne oraz mechanizmy finansowania projektów ze środków europejskich bezpośrednio odzwierciedlają cele polityki unijnej, a także holistyczne podejście do odnowy i rozwoju miast.

Konieczność zrównoważonego rozwoju znajduje swoje odzwierciedlenie m.in. w:

- a) **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej**, "Art.5 Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju."
- b) **Krajowej Polityce Miejskiej 2023¹**, przyjętej przez polski rząd w 2015 roku, jako narzędzie wdrożenia rekomendacji płynących z Karty Lipskiej (kluczowego dokumentu strategicznego wskazującego kierunki rozwoju miast w Europie przyjętego przez Unijnych Ministrów w 2007).
- c) **Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) przyjętej przez polski rząd w 2017 r.**, która wskazuje m.in. konieczność:
 - wspierania rewitalizacji obszarów zdegradowanych w sposób zintegrowany, uwzględniający społeczne, ekonomiczne, środowiskowe, urbanistyczne i techniczne czynniki;
 - wdrażanie strategii niskoemisyjnych w miastach mających na celu poprawę jakości powietrza oraz adaptację miast do zmiany klimatu;

¹ Krajowa Polityka Miejska 2023, Warsaw, Październik 2015, www.pte.pl/pliki/2/21/KrajowaPolitykaMiejska.pdf

- wprowadzenie rozwiązań wspierających zrównoważoną mobilność w mieście, połączonych z kompleksowymi inwestycjami infrastrukturalnymi.

d) **Krajowych i Regionalnych Programach Operacyjnych.**

Reasumując, Ustawę o Rewitalizacji można postrzegać jako odzwierciedlenie polskich doświadczeń rewitalizacyjnych z lat 2007-2013. Niestety, wspomniany akt prawny traktuje wybiórczo aktualne europejskie cele, globalny priorytet budowy i odnowy miasta w sposób umożliwiający efektywne wykorzystywaniu zasobów i energii, jak również polski porządek polityczny bazujący na koncepcji zrównoważonego rozwoju urbanistycznego.

Polska praktyka rewitalizacyjna wprowadza ryzyko:

- **zablokowania kapitału (ang. capital lock-in) w nieefektywnych energetycznie rozwiązaniach;**
- **utrąconej szansy związanej z wdrożeniem w sposób niezrównoważony kluczowych rozwiązań infrastrukturalnych, mających przetrwać następnych kilkadziesiąt lat.**

Uznając wagę globalnych zobowiązań podjętych przez światową społeczność, w tym deklaracje zawarte w Agendzie na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030, Porozumieniu Paryskim czy Nowej Agendzie Miejskiej, staje się coraz bardziej oczywiste, że polska Ustawa o Rewitalizacji z roku 2015 powinna zostać znowelizowana.

Uwzględnienie aspektu środowiskowego w rewitalizacji daje istotne korzyści – ograniczenie kosztów eksploatacyjnych, ograniczenie smogu związanego z ogrzewaniem i z funkcjonowaniem transportu, obniżone koszty zdrowotne, bardziej przyjazny klimat dzięki wykorzystaniu zieleni, lepszą jakość życia. Tworząc bardziej sprzyjającą człowiekowi przestrzeń, obniżamy jednocześnie koszty zewnętrzne związane z emisją gazów cieplarnianych i innych zanieczyszczeń.

Dr Andrzej Kassenberg

3 Konieczność budowy miast efektywnych pod względem wykorzystania zasobów i energii w obliczu globalnych wyzwań

3.1 Rewitalizacja miast w kontekście globalnego rozwoju

Ekstremalne zjawiska pogodowe związane ze zmianą klimatu, wśród nich fale upałów, ulewne deszcze czy susze wywołujące brak dostępu do wody pitnej czy pożywienia to tylko niektóre poważne i pilne wyzwania, które rządy dostrzegają, a którymi samorządy muszą na co dzień stawić czoła.

Obecnie już 54% ludności świata zamieszkuje miasta [2014], a w roku 2050 spodziewany poziom urbanizacji osiągnie 66% [ESA 2014], istniejąca tkanka miejska w połączeniu z założeniami urbanistycznymi muszą dostarczyć nowych rozwiązań, aby stawić czoła kluczowym, globalnym wyzwaniom.

Zgodnie z szacunkami Światowej Komisji ds. Ekonomii i Klimatu – znaczącej, międzynarodowej inicjatywy złożonej z byłych szefów rządów, ministrów finansów oraz liderów w dziedzinach ekonomii i biznesu, **w latach 2014 – 2030 prognozowane inwestycje w miejską infrastrukturę, gospodarkę gruntami i systemy energetyczne wyniosą około 90 bilionów dolarów. Zasady wydatkowania tych środków i przede wszystkim sposób realizacji wspomnianych inwestycji będzie miał fundamentalne znaczenie dla pokoju na świecie, bezpieczeństwa żywności i globalnej gospodarki.**

Jak podsumował Joan Clos – były dyrektor wykonawczy UN-Habitat, istnieje wyraźna korelacja między udaną urbanizacją a rozwojem. Każda strategia odnowy tkanki miejskiej powinna brać pod uwagę współzależności między udaną urbanizacją, tworzeniem miejsc pracy, życiowymi możliwościami mieszkańców i poprawą ich jakości życia (Nowa Miejska Agenda 2016).

Do podobnych wniosków doszła Komisja Europejska i przedstawiła strategiczną, europejską politykę inwestycyjną dla wszystkich regionów i miast Unii Europejskiej. Polityka Regionalna dąży do pobudzenia zarówno lokalnego, jak i paneuropejskiego rozwoju gospodarczego oraz poprawy jakości życia Europejczyków. W tym celu z budżetu Unii Europejskiej 2014-2020 wyasygnowano na inwestycje 350 miliardów Euro. Kluczowym kryterium horyzontalnym (ang. 'cross-cutting theme'), obowiązkowym dla wszystkich inwestycji finansowanych z funduszy strukturalnych, jest efektywność energetyczna. Wspomniany wymóg ma na celu zagwarantowanie zrównoważonego rozwoju w obrębie europejskiej gospodarki.

W obliczu wspomnianych już globalnych wyzwań, mających także poważny wpływ na lokalne realia, efektywne wykorzystanie zasobów i energii jest kluczowe dla bezpiecznego rozwoju miast. Efektywność energetyczna, innowacyjne technologie oraz nowe modele gospodarcze dążące do oszczędnego wykorzystywania zasobów w mieście, stwarzają także nowe szanse dla lokalnego rozwoju gospodarczego.

3.1.1 Zrównoważona urbanistyka i efektywna gospodarka gruntami

W ciągu najbliższych 40 lat powierzchnia zajmowana przez miasta całego świata ma się potroić. Jeśli kontynuowany będzie obecny model rozwoju, istnienie miast zacznie zagrażać ludzkiemu zdrowiu i bezpieczeństwu. Wśród kluczowych wyzwań są m.in.:

- zagrożenia w dostępie do żywności w związku z rozlewaniem się miast na tereny tradycyjnie wykorzystywane do produkcji żywności;

- ograniczony dostęp do wody pitnej za sprawą wzrastającego zapotrzebowania na wodę wśród mieszkańców i biznesu oraz generującej straty infrastruktury miejskiej;
- wzrost emisji gazów cieplarnianych (GHG_e), prowadzący do przekroczenia groźnego limitu wzrostu temperatury na świecie ustalonego na 2°C w stosunku do czasów preindustrialnych;
- skażenie powietrza spowodowane tzw. niską emisją pochodzącą z ogrzewania i zanieczyszczeniami wynikającym z transportu;
- straty gospodarcze.

Światowa Komisja Ekonomii i Klimatu szacuje, że dla samej tylko amerykańskiej gospodarki koszty rozlewania się miast to 1 bilion dolarów rocznie. Na owe koszty składają się konieczność nieefektywnej rozbudowy infrastruktury oraz wygórowane nakłady na usługi publiczne i transportowe. Dodatkowo rozlewanie się miast obniża konkurencyjność gospodarki, a także powoduje straty w budżecie prywatnym.

Mieszkańcy najbardziej zatłoczonych, polskich miast spędzają w korkach ponad osiem godzin w miesiącu. Według raportu sporządzonego przez Deloitte i Targeo korki drogowe kosztują Polskę 14,6 miliona PLN dziennie i ponad 3,8 miliarda PLN rocznie. Każdy zmotoryzowany mieszkaniec siedmiu największych polskich miast, stracił z powodu korków średnio 3,300 PLN w skali roku (Deloitte, Targeo 2016). Dodatkowo korki uliczne wraz z nawykami grzewczymi wystawiają mieszkańców polskich miast na działanie trujących substancji zanieczyszczających powietrze. Nie wolno nam zapomnieć, że 33 z 50 najbardziej zanieczyszczonych, europejskich miast znajduje się w Polsce (WHO 2016).

Ponad 30 lat badań przeprowadzonych przez specjalistów związanych z Urban Land Institute, ruchem Nowej Urbanistyki oraz amerykańskiej Agencji Ochrony Środowiska (Environment Protection Agency) dowodzi, że zrównoważony rozwój miejski, o charakterze multifunkcyjnym, pomaga ograniczać negatywne skutki rozlewania się miast i uzależnienia od prywatnych samochodów, przy jednoczesnym zapewnieniu ekonomicznych, społecznych i środowiskowych korzyści. Obszary wielofunkcyjne (ang. mixed-use) oznaczają niższe koszty infrastruktury oraz niższe wydatki związane z usługami publicznymi, dodatkowo wpływają na:

- **poprawę ludzkiego zdrowia poprzez wzmoczoną aktywność fizyczną**, zwłaszcza w połączeniu z rozwojem systemów publicznych środków transportu, ścieżkami dla pieszych i rowerzystów, oraz zieloną przestrzenią publiczną i placami zabaw (Annual Review of Public Health 2006);
- **ograniczenie uzależnienia od samochodów oraz czynników działających negatywnie na środowisko naturalne** (np. hałas, zanieczyszczenie powietrza);
- **poprawę bezpieczeństwa wodnego oraz wzrost poziomu adaptacji do zmiany klimatu**, poprzez naturalne rozwiązania takie jak rozwój terenów zielonych wewnątrz kwartałów mieszkalnych, nasadzenia drzew wzdłuż ulic, większą przepuszczalność wykorzystywanego do budowy infrastruktury podłoża, ograniczają skutki ekstremalnych zjawisk pogodowych tj. ulewne deszcze, powódzie, susze, fale ciepła oraz prowadzą do ochrony cennych zasobów wodnych poprzez tzn. małą retencję
- **zapewnienie samorządom znacząco wyższych zysków poprzez podatki od nieruchomości i od ich sprzedaży (Reconnecting America, Center for TOD, 2007).**

Na początku XXI wieku architekci z Duany Plater-Zyberk & Company wykorzystali narzędzie zwane transect (tradycyjnie używane przez biologów i ekologów do badania charakterystycznych elementów roślin i zwierząt w ich siedliskach) do usystematyzowania i zakodowania schematów miejskiej zabudowy. Pierwszy amerykański transect wieś-miasto opublikowano w roku 2003. Środowisko naturalne i zabudowane zostały w nim podzielone na sześć stref. Narzędzie to jest powszechnie używane przez urbanistów na całym świecie. Transect wprowadza pojęcie wielofunkcyjności (mieszkanie/życie, praca, odpoczynek) i może zostać wykorzystany do ukształtowania zarówno nowych osiedli jak i rewitalizowanych obszarów.

Rysunek 4: Transect, wieś-miasto podział na strefy

Źródło: CATS 2018

Przytoczone nowatorskie podejście miało zastąpić jednofunkcyjne systemy strefowe, popularne w XX wieku, które sprzyjały uzależnieniu od samochodów i rozlewaniu się miast. Sześć Stref Transect opracowano z myślą o stworzeniu prawdziwej struktury dzielnicy, wraz z przyjaznymi pieszymi ulicami, miejscami umożliwiającymi zaspokojenie różnorodnych potrzeb mieszkańców dzielnicy tj. dostęp do usług, czy przestrzeni biurowej, dodatkowo zapewniając dobre skomunikowanie transportem publicznym z innymi obszarami miasta. „Strefy-T różnią się stosunkiem i poziomem intensywności elementów naturalnych i zbudowanych. Mogą zostać wykorzystane w procesie przygotowania dowolnego masterplanu, począwszy od skali regionalnej, przez lokalną, a skończywszy na pojedynczej dzielnicy czy osiedlu. Jednakże nowy podział na strefy jest najczęściej stosowany w skali dzielnicy, czy gminy” (CATS 2018).

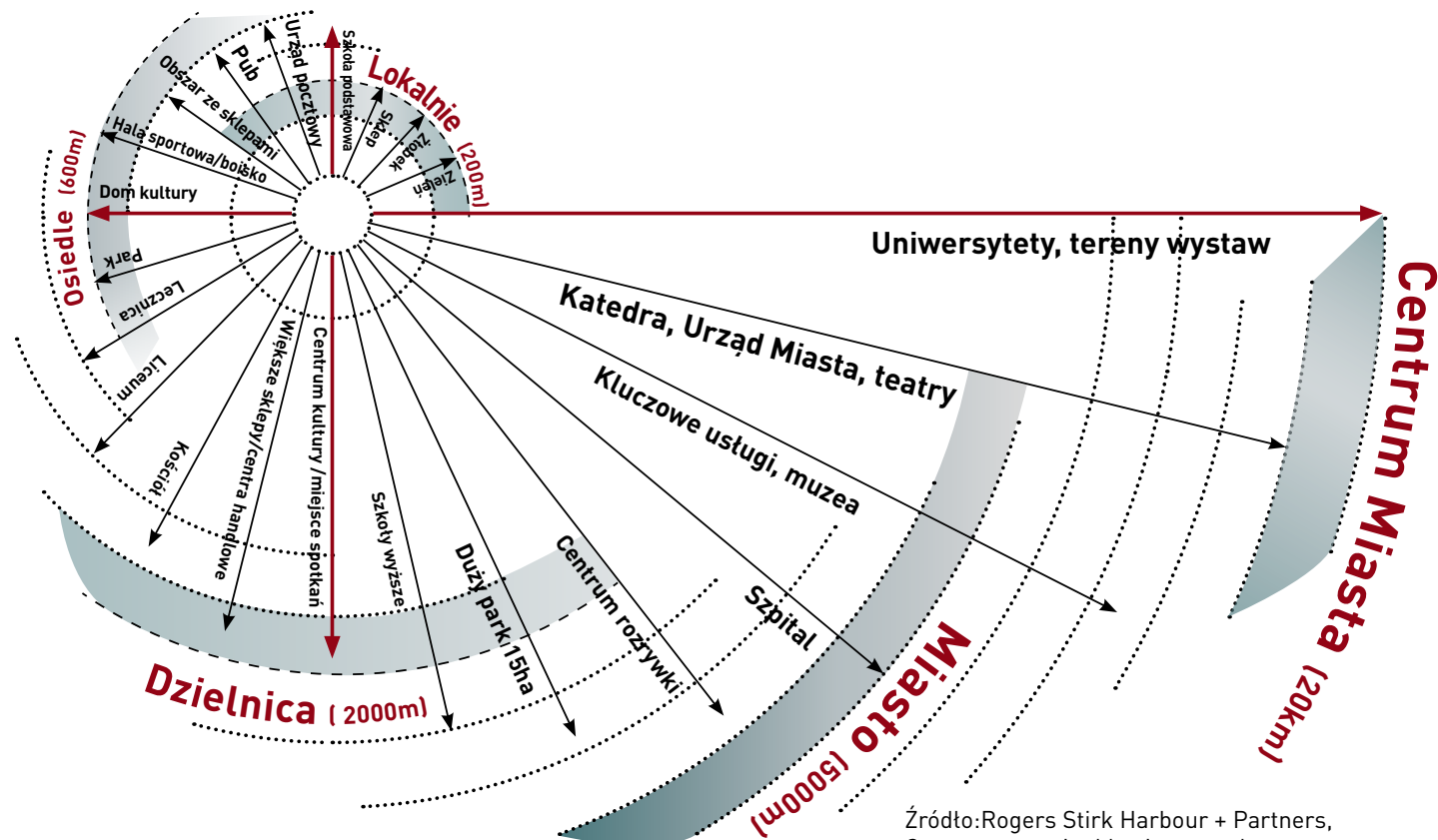
To wyjątkowe narzędzie daje samorządom, specjalistom oraz pozostałym interesariuszom możliwość ponownego ukształtowania istniejącego miasta zgodnie z priorytetami zrównoważonego rozwoju, odpowiadając jednocześnie konkretnym potrzebom danego obszaru.

Dalsza analiza koncepcji kompaktowego i zrównoważonego miasta, efektywnie wykorzystującego zasoby i energię, zaowocowała powstaniem listy niezbędnych funkcji, które muszą zostać wprowadzone na poziomie osiedla, dzielnicy oraz całego miasta, aby móc wspierać ruch pieszy i rowerowy, jak również promować korzystanie z publicznych środków transportu. **Dwa kluczowe atrybuty miasta kompaktowego to i) dostęp do miejscowych usług, obiektów komunalnych i przestrzeni publicznej ii) dogodne skomunikowanie każdej społeczności lokalnej z większym obszarem miejskim. Takie rozwiązanie pomaga ograniczyć korzystanie z prywatnych pojazdów, obniżając uzależnienie od samochodu od 20% nawet do 40%** (Urban Land Institute 2008).

Biorąc pod uwagę zdrowie mieszkańców miast i nierozłącznie z nim związaną jakość środowiska, a także wyzwania związane z dostępem do zasobów konieczna staje się budowa miast przyjaznych ludziom nie samochodom, miast kompaktowych, multifunkcyjnych składających się z niedużych, dobrze skomunikowanych transportem publicznym, osiedli i dzielnic, zapewniających wszystkim dostęp do niezbędnych usług oraz terenów zielonych w odległości pięciominutowego spaceru (400 m).

Wszystkie projekty rewitalizacyjne na terenie Polski powinny odwoływać się do priorytetów globalnego, zrównoważonego rozwoju oraz obejmować proces weryfikacji, badający efektywność wykorzystania terenu oraz rozwiązań transportowych w obrębie rewitalizowanego obszaru. Analiza transect, potączone z pryncypiami miasta kompaktowego została wykorzystana m.in. przez pracownię planistyczną Mycielski Architecture and Urbanism w procesie przygotowania założeń do projektu Nova Towarowa poświęconego rewitalizacji ulicy Towarowej, zainicjowanej przez Urząd Miasta Warszawy.

Rysunek 5: Lista usług publicznych i prywatnych oraz niezbędne usługi wspierające strukturę miasta kompaktowego i dobrze skomunikowanego

Źródło: Rogers Stirk Harbour + Partners, Compact sustainable city, pozyskane 10 września 2017, z <http://www.rsh-p.com/>

3.1.2 Efektywna energetycznie mobilność miejska

Transport w mieście jest znaczącym źródłem zanieczyszczenia powietrza i permanentnych korków, może także stanowić poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa mieszkańców. Co więcej, bywa istotnym czynnikiem podnoszącym zapotrzebowanie energetyczne na obszarach miejskich.

Wybór metody przemieszczania się definiują wiek, rodzaj podróży i przede wszystkim – dostępność środków transportu. W obrębie dobrze skomunikowanych dzielnic, z łatwym dostępem do niezawodnych środków transportu publicznego wzrasta bezpieczeństwo na drogach a zarazem minimalizowana jest presja dla środowiska naturalnego. Dodatkowo, na takich obszarach powstają nowe szanse dla lokalnego rozwoju gospodarczego, innowacji oraz zdrowego trybu życia.

Podniesienie efektywności energetycznej w transporcie miejskim pozwala:

- **obniżyć liczbę prywatnych samochodów i korzystnie wpłynąć na nawyki transportowe mieszkańców wspierając ich zdrowie.** W roku 2011 badanie przeprowadzone w Vauban, wielofunkcyjnej dzielnicy niemieckiego Freiburga, mającej 5,000 mieszkańców, wykazało, że na 1,000 osób przypadło tam 160 samochodów, podczas gdy w okolicznych dzielnicach ów stosunek wynosił 1000 do 393. Ponadto, zaledwie 16% przejazdów na terenie Vauban odbywało się za pomocą aut, podczas gdy poza granicami dzielnicy wartość ta sięgała niekiedy aż 30%;
- **ograniczyć koszty związane z korkami,** które w Europie sięgają aż 80 milionów Euro rocznie (Komisja Europejska 2013)
- **zmniejszyć zanieczyszczenie powietrza wynikające z transportu.**

Choć projekty rewitalizacyjne są realizowane na ściśle ograniczonych terenach, powinny wpisywać się w istniejący system transportowy i zapewniać dostęp do kilku rodzajów transportu (multimodalność) i wreszcie zwiększać liczbę możliwych połączeń między tymi rozwiązaniami (intermodalność). Udały projekty intermodalne na terenie Niemiec łączą ze sobą dworce kolejowe, przystanki autobusowe, stacje ładowania aut elektrycznych, ich wypożyczalnie oraz punkty wypożyczenia rowerów, oferując w ten sposób wieloraki wybór środków transportu w jednym miejscu. Dodatkowo samorządy lokalne aktywnie współpracują z lokalnymi przedsiębiorstwami, wpływając na nawyki transportowe pracowników poprzez np. dywersyfikację godzin pracy poszczególnych firm na jednej ulicy. Takie rozwiązanie wprowadziły również polskie samorządy, w tym władze Białegostoku. W konsekwencji władzom stolicy Podlasia udało się rozwiązać problem zatorów ulicznych w godzinach szczytu przy jednoczesnym, optymalnym wykorzystaniu istniejącego taboru autobusów, podczas gdy wszystkie potrzeby transportowe pracowników fabryk zostały zaspokojone.

Dlatego, aby ograniczyć koszty nieefektywnych rozwiązań i wspierać efektywność energetyczną transportu miejskiego, projekty rewitalizacyjne muszą być realizowane w odniesieniu do całości tkanki miejskiej, potrzeb lokalnej społeczności oraz funkcjonujących rozwiązań transportowych. Warto, aby czerpały z istniejących dobrych praktyk wdrażanych nie tylko w kontekście rewitalizacji, ale także innych polityk miejskich.

3.1.3 Efektywne energetycznie budynki i dzielnice

Miasta pochłaniają do 80% globalnej energii pierwotnej. Sieci transportowe, przedsiębiorstwa oraz budynki potrzebują energii przez cały swój cykl życiowy. Według Komisji Europejskiej, „budynki odpowiadają za około 40% zużycia energii i 36% emisji dwutlenku węgla na terenie Unii Europejskiej. Obecnie, około 35% budynków w Unii Europejskiej ma ponad 50 lat, a prawie 75% jest energetycznie niewydajna. Co więcej, tylko 0,4-1,2% (zależnie od kraju) budynków jest co roku odnawiana” (EC 2018).

Poprawa efektywności energetycznej budynków powinna się stać kluczowym elementem każdego procesu rewitalizacyjnego. Zwiększenie wydajności energetycznej budynku znacząco:

- **obniża ryzyko chorób powodowanych złym klimatem wewnętrznym** (np. podrażnienie oczu, nosa i gardła, zmęczenie psychiczne, ból głowy, senność, itp. [University ILR]) oraz poprawia ogólne samopoczucie mieszkańców;
- **zwiększa oszczędności budżetów domowych** związaną ze zużyciem energii, oszczędności mogą sięgnąć nawet 50% domowego budżetu. (Roadmap 2050) Pomaga też zminimalizować ryzyko ubóstwa energetycznego;
- **popudza gospodarkę:** według Komisji Europejskiej, branża budowlana generuje około 9% europejskiego PKB i daje (bezpośrednie) zatrudnienie 18 milionom ludzi (EC 2018).

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w roku 2011 łączna liczba budynków w Polsce przekroczyła sześć milionów, z czego ponad pięć milionów zbudowano w latach 1918-2002. Ponad dwa miliony budynków znajduje się na obszarach miejskich, a ich zdecydowana większość przejawia bardzo wysoki poziom zapotrzebowania na energię końcową i dlatego powinna zostać objęta termomodernizacją (BPIE 2016).

Należy zwrócić uwagę, iż budynki generują zużycie energii w całym cyklu życia (produkcja materiałów, proces budowy, konserwacja i codziennie użytkowanie – ogrzewanie, klimatyzacja, oświetlenie, itp.) dlatego strategia podnoszenia efektywności energetycznej powinna być planowana i wdrażana z uwzględnieniem wszystkich etapów cyklu życiowego budynku oraz zwyczajów jego użytkowników.

Istnieją dwie podstawowe metody prowadzące do wzrostu wydajności energetycznej budynków: i) zmniejszenie zapotrzebowania na energię poprzez zminimalizowanie utraty ciepła wewnątrz budynku np. montaż nowych okien, izolacja ścian i dachów, wydajna wentylacja itp.

ii) zwiększenie wydajności źródła energii, np. demontaż starych i przestarzałych pieców, przyłączenie do sieci ciepłowniczej i/lub Odnawialne Źródła Energii (IEE2017). Obie metody są z powodzeniem stosowane w Polsce niestety w bardzo niewielkiej skali, ze względu na obecne regulacje oraz ograniczony dostęp do środków finansowych o takim przeznaczeniu. Przy uwzględnieniu ogólnych korzyści społecznych i ekonomicznych płynących z gruntownej termomodernizacji ta luka oznacza wciąż niewykorzystaną szansę dla gospodarki.

Wedle szacunków Krajowej Agencji Poszanowania Energii (KAPE) i Narodowej Agencji Poszanowania Energii (NAPE), przybliżone koszty termomodernizacji 50% wszystkich domów jedno i wielorodzinnych, jak również budynków niemieszkalnych w Polsce (w zależności od przyjętego poziomu interwencji) wahają się między 67 miliardów do 117 miliardów Euro. Inwestycje te są niezbędne i mogą stanowić wyjątkową okazję do rozwoju gospodarczego.

W Niemczech, wsparcie dla termomodernizacji istniejących obiektów, w połączeniu z budową domów pasywnych, stworzyło 340,000 nowych miejsc pracy, a inwestycje warte 1,4 miliarda Euro przyniosły zyski w wysokości około 7,2 miliarda Euro. Co więcej, według Buildings Performance Institute Europe (BPIE), w roku 2030 oszczędność energii w wyniku termomodernizacji mogłaby w Polsce wynieść od 5% do 26% zużycia energii z roku 2013, podczas gdy redukcja emisji GHG może osiągnąć od 8% nawet do 59% (w porównaniu do roku 2010). Co ważne gruntowna termomodernizacja istniejących budynków, zarówno w odniesieniu do struktury obiektu, jak i źródła ogrzewania, znacząco wpłynęłaby także na spadek niskiej emisji w polskich miastach.

4. Rewitalizacja w oparciu o efektywne wykorzystywanie zasobów i energii, na podstawie dobrych przykładów z Polski i Niemiec

4.1 Polski Program Modelowa Rewitalizacja Miast

Odbudowa polskich miast nie może odbywać się w oderwaniu od kluczowych, globalnych wyzwań. Ogromne wsparcie finansowe dla polskich terenów zurbanizowanych, płynące ze środków unijnych w latach 2014-2020, stwarza wyjątkową okazję, by zmniejszyć wyzwania środowiskowe, stawić czoło migracji i wykreować konkurencyjne warunki życia zarówno w większych, jak i mniejszych, polskich miastach. Efektywne wykorzystanie zasobów i energii powinno być obowiązkowym kryterium wszystkich projektów realizowanych w ramach krajowego Programu.

W roku 2015 polskie Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju (dawne Ministerstwo Rozwoju) ogłosiło Program Modelowa Rewitalizacja Miast, wspierając go budżetem w wysokości 11 milionów Euro. Program, zapoczątkowany zaproszeniem do składania wniosków, był skierowany do polskich miast i miał na celu wypracowanie zbioru dobrych praktyk, w zakresie holistycznego podejścia do kwestii rewitalizacji obszarów miejskich. Ostatecznie, do uczestnictwa w programie zakwalifikowano dwadzieścia miast, których władze współpracowały z Ministerstwem, starając się wypracować dobre rozwiązania w wielu obszarach tematycznych, przydatnych w trakcie procesu udanej, holistycznej, miejskiej odbudowy.

W ramach Modelowego Programu Rewitalizacji wybrano następujące obszary tematyczne, mające dostarczyć szeroki wachlarz dobrych praktyk, odnoszących się do najważniejszych zagadnień związanych ze zrównoważonym rozwojem miejskim:

Tabela 1: Cele Programu Modelowa Rewitalizacja Miast:

<p>a) Finansowanie działań rewitalizacyjnych:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zawieranie partnerstw publiczno-prywatnych na rzecz finansowania rewitalizacji, • angażowanie inwestorów prywatnych, wspólnot i spółdzielni mieszkaniowych w finansowanie rewitalizacji, • strategiczne przygotowywanie budżetów w celu zapewnienia finansowania działań rewitalizacyjnych ze środków europejskich i samorządowych.
<p>b) Polityka społeczna i rynek pracy:</p> <ul style="list-style-type: none"> • programy pobudzania rynku pracy i zwalczania bezrobocia poprzez ofertę edukacyjną oraz rozwój przedsiębiorczości.
<p>c) Partycypacja społeczna:</p> <ul style="list-style-type: none"> • podnoszenie poziomu świadomości społecznej i kreowanie potencjału w celu włączenia interesariuszy w działalność społeczną, wraz z kształtowaniem wzorca odpowiedzialności wśród mieszkańców obszaru rewitalizacji.
<p>d) Mieszkalnictwo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • budownictwo socjalne, inwestycje modernizacyjne i remontowe przeprowadzane przez samorządy i obywateli, społeczności lokalne, zwalczanie zjawiska gentryfikacji.
<p>e) Kształtowanie przestrzeni miejskiej:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przeciwdziałanie degradacji centrów miast, • dogęszczanie tkanki miejskiej, • kreowanie nowych możliwości inwestycyjnych w odniesieniu do budynków, • tworzenie atrakcyjnych przestrzeni publicznych i rozwiązań optymalizujących mobilność.
<p>f) Ochrona środowiska:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rekultywacja terenów zdewastowanych (oczyszczanie, adaptacja do nowych komercyjnych i niekomercyjnych funkcji, np. miejskie tereny zielone).
<p>g) Żywnienie gospodarcze i zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> • skuteczne plany inwestycyjne, analizy, oferty inwestycyjne, • przeszkody i korzystne warunki do podniesienia zaangażowania inwestorów.
<p>h) Mobilność miejska:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwiązania w zakresie transportu publicznego i prywatnego, • zrównoważona mobilność i multimodalność, • transport pieszy i rowerowy.
<p>i) Kultura lokalna i dziedzictwo środowiskowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tworzenie nowych rozwiązań modelowych w dziedzinie ochrony, oraz rozwój potencjału w zakresie dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Źródło; adelphi, na podstawie <https://popt.gov.pl> z dnia 14.05.2018 r.

W kolejnym kroku Modelowego Programu Rewitalizacji zaplanowano przekazanie praktycznej wiedzy wynikającej ze zrealizowanych projektów. Program bazuje na idei zintegrowanego podejścia do rozwoju miast i odnosi się bezpośrednio do założeń nowoczesnego i zrównoważonego miasta, jak również priorytetów Polityki Regionalnej Unii Europejskiej 2014-2020. Stopień złożoności projektów wybranych do realizacji w ramach całego przedsięwzięcia wskazuje, że kwestią priorytetową Programu pozostaje znalezienie równowagi między społecznymi, ekonomicznymi, przestrzennymi, środowiskowymi, kulturowymi i technicznymi czynnikami.

Choć wyniki końcowe procesu nie są jeszcze dostępne, na podstawie założeń konkursu oraz wybranych do realizacji projektów można przypuszczać, że kwestie efektywnego wykorzystywania zasobów i energii oraz ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko zostaną włączone w ramy realizowanych projektów. Przykładowo, we Wrocławiu – mieście, w którym nacisk kładzie się na poprawę warunków mieszkaniowych w rewitalizowanych dzielnicach, przeprowadzane są także zintegrowane analizy w oparciu o elementy związane z zieloną przestrzenią miejską, minimalizacją zagrożenia powodziowego, ograniczeniem hałasu oraz zanieczyszczeniem powietrza i gleby.

W Grajewie program rewitalizacyjny obejmuje 76 ha centrum. Na obszarze tym mieszka cztery, spośród dwudziestu dwóch tysięcy mieszkańców miasta. Lokalne władze planują odnowę budynków, jako dopełnienie działalności na gruncie społecznym. Samorząd korzysta m.in. z funduszy z Regionalnego Programu Operacyjnego aby wdrożyć nowe rozwiązania sanitarne oraz przeprowadzić termomodernizację, mająca na celu podniesienie efektywności wykorzystywania energii i wody w tamtejszych budynkach wielorodzinnych.

Przedstawiony opis polskich rozwiązań daje nadzieję, iż środowiskowy wymiar rewitalizacji, zwłaszcza w odniesieniu do efektywnego wykorzystywania zasobów energii, zostanie uwzględniony w projektach rewitalizacyjnych, jako jeden z elementów poprawnie przeprowadzonego procesu. Niestety, obecna Ustawa o Rewitalizacji oraz brak obowiązkowych wytycznych w zakresie efektywnego wykorzystania zasobów i energii w procesie budowy, odbudowy i funkcjonowania miast stanowią poważne ryzyko. Temat ten pozostaje wciąż nieobecny w ogólnokrajowej debacie dotyczącej miejskiej odbudowy. Wydaje się, że obszarami przyciągającymi wyłączną uwagę mediów oraz innych kluczowych dla procesu rewitalizacji podmiotów jest ubóstwo energetyczne i zanieczyszczenie powietrza.

4.2 KfW 432 – Niemiecki Program Efektywnej Energetycznie Przebudowy Miejskiej

W roku 2011 rząd niemiecki z powodzeniem zaczął wspierać wysiłki lokalnych administracji w zakresie efektywnej energetycznie przebudowy dzielnic. Działalność podjęto w oparciu o Niemiecki Program Efektywnej Energetycznie Przebudowy Miejskiej. Operując w jego ramach, Federalne Ministerstwo Środowiska (BMU) zapewnia władzom samorządowym finansowanie poprzez Niemiecki Bank Rozwoju (KfW). Procedurę zorganizowano na szczeblu federalnym, a jej cel to obniżenie emisji gazów cieplarnianych poprzez poprawę wydajności energetycznej na terenie niemieckich miast i gmin. Środki na realizację programu pochodzą z Funduszu na rzecz Energii i Klimatu, który jest finansowany z dochodów systemu handlu uprawnieniami do emisji CO₂. Efektywny energetycznie miejski program przebudowy składa się z dwóch zasadniczych elementów: zintegrowanych strategii dla dzielnic oraz zarządzania wdrożeniem projektów.

Gminy oraz inne miejskie podmioty (np. spółdzielnie mieszkaniowe) mogą ubiegać się o dotacje nieinwestycyjne przeznaczone na miejskie remonty związane z kwestią poprawy efektywności energetycznej, aby: i) przygotować zintegrowaną strategię dla dzielnic (do zrealizowania w ciągu jednego roku; finansowanie sięga maksymalnie 65% kosztów), oraz ii) pokryć koszty osobiste kierownika ds. renowacji (5 lat, maksymalnie 65% kosztów). Od dnia uruchomienia programu zatwierdzono 981 projektów o łącznej wartości 58,3 milionów Euro.

Zintegrowane strategie dla dzielnic wykorzystują różnorodne środki mające na celu ochronę klimatu, takie jak efektywne systemy dostawy energii, rozwój odnawialnych źródeł energii czy wdrożenie rozwiązań z zakresu zrównoważonej urbanistyki. Działania te przynoszą szereg dodatkowych korzyści wspierając lokalny rozwój gospodarczy, ograniczając wyzwania demograficzne oraz uwzględniając interesy wszystkich znaczących uczestników procesu (obywateli, sektora mieszkaniowego, właścicieli nieruchomości, najemców i firm dostarczających energię). Podejście oparte na podziale korzyści wśród wielu grup interesu umożliwia skupienie się lokalnej społeczności na wspólnych celach i strategiach ich realizacji.

Kierownik ds. renowacji koordynuje proces długoterminowej realizacji projektu. Do jego zadań należą: i) przekonywanie grup interesariuszy do wspierania celów efektywnej energetycznie rewitalizacji, oraz ii) troska o to by zintegrowane podejście było obecne w trakcie całego cyklu realizacji projektu.

Zintegrowaną działalność podjętą w ramach programu KfW 432 najlepiej opisują następujące przykłady, obrazujące jak proces efektywnej energetycznie renowacji dzielnicy może zostać połączony z dodatkowymi korzyściami dla lokalnej społeczności. Przy zastosowaniu zintegrowanego podejścia do rewitalizacji zastosowane rozwiązania wzajemnie zwielokrotniają swoje oddziaływanie i co za tym idzie, korzyści.

W Luneburgu odnowienie dawnych koszar położonych na terenie uniwersyteckiego kampusu zbiegło się z całkowitym i zrównoważonym przeprojektowaniem systemu dostawy energii dla budynków samego kampusu oraz kilku rejonów sąsiadujących z dzielnicą. Dziś, zarówno starych mieszkańców jak i studentów cieszą uzyskane korzyści, takie jak czystsze powietrze, mniejsze zużycie energii w obrębie kampusu oraz wygodne rozwiązania grzewcze i chłodzące.

Presja wynikająca z rosnących cen na rynku nieruchomości i zapotrzebowania na przystępne mieszkalnictwo skłoniły władze Stuttgartu do zaadaptowania zrównoważonego i prospołecznego modelu postępowania. Dzięki temu stare i położone blisko centrum magazyny towarowe przekształcono w dzielnicę mieszkaniową. Opuszczony dotychczas obszar został nie tylko racjonalnie wykorzystany, ale też wyposażony we własny innowacyjny system oczyszczania ścieków oraz nowe rozwiązania grzewczo-chłodzące przeznaczone dla całej dzielnicy. Zmiany przyniosły mieszkańcom tego, podupadającego dotychczas, obszaru wymierne korzyści, w postaci oszczędności finansowych oraz efektywnych usług grzewczo-chłodzących.

Wyjątkowy przykład skutecznej rewitalizacji stanowi również dzielnica Poczdamu – Drewitz. Ta klasyczna, postsowiecka dzielnica z końca lat 80-tych XX wieku, borykająca się z poważnymi problemami natury społecznej została zamieniona w niskoemisyjne, miasto-ogród. Zaproponowana strategia zakładała remonty kilkuset budynków, stworzenie nowych terenów zielonych, przebudowę ulic i przestrzeni publicznych. Poczdam-Drewitz służy dziś za przykład w dziedzinach oszczędności energii, przeprojektowania przestrzeni publicznej oraz zrównoważonych rozwiązań mobilnych, jak również kształtowania tkanki społecznej i elementów partycypacyjnych wśród obywateli. Pełne studium przypadku przytoczonego projektu zostało przedstawione w następnym rozdziale.

4.3 Dobre praktyki z Polski i Niemiec w zakresie efektywnego wykorzystania zasobów i energii

4.3.1 Łódź Centrum

Obraz dzielnicy i jej problemów

Centrum Łodzi zostało wyznaczone jako obszar rewitalizacji ze względu na swoją społeczną degradację i bardzo zły stan tkanki miejskiej, wpływający na niską jakość życia mieszkańców i kreujący niekorzystny wizerunek miasta. W szczególności słabym stanie znajdują się budynki mieszkalne i niemieszkalne (w tym niektóre o wartości historycznej) na tym obszarze. Wiele z nich, ze względu na ograniczenia infrastrukturalne, nie jest podłączona do sieci ciepłowniczej. W związku z koniecznością wykorzystania starych kotłów i pieców węglowych do ogrzewania budynków dzielnica, jak i miasto borykają się z problemem zanieczyszczenia powietrza. Inne wyzwania stojące przed miastem, to rosnąca presja związana z coraz bardziej uciążliwymi korkami drogowymi oraz niewydajną komunikacją miejską.

Program rewitalizacyjny i jego wymiar środowiskowy

Lokalne władze, zainspirowane myślą o przekształceniu centrum Łodzi w przyjazną przestrzeń do życia stanowiącą zdrowe serce miasta i miejsce, w którym można realizować własny potencjał, opracowały obszerny program rewitalizacyjny, uwzględniający zdiagnozowane problemy o wymiarze społecznym, ekonomicznym, przestrzennie-funkcjonalnym, technicznym i środowiskowym.

Program obejmuje renowację i remonty ponad 20 ulic oraz prawie 100 budynków, wliczając te o wartości historycznej. W zrewitalizowanych budynkach znajdzie się nowa przestrzeń biurowa, kulturalna, a także miejsce dla usług społecznych. Modernizacja budynków mieszkalnych obniży także niską emisję. Zmodernizowane zostaną placówki oświatowe oraz nieefektywne oświetlenie publiczne, tak by podnieść ich wydajność energetyczną. Ulice

staną się bardziej przyjazne pieszym. Ruch uliczny zostanie uspokojony, a chodniki, szpalery drzew i rzędy ławek poszerzone. Transport publiczny zyska nowy tabor, spełniający normy w zakresie ochrony powietrza i oczekiwania związane z jego dostępnością. Powstaną nowe, przyjazne i zachęcające do odwiedzin strefy miejskie, w tym tzw. „parki kieszonkowe” – zielone zakątki z infrastrukturą służącą do odpoczynku. Przedsiębiorcom zostanie zaproponowana przestrzeń biurowa, mieszcząca się na parterze budynków przylegających bezpośrednio do ulic. W ramach Programu przyznawane są także środki uzupełniające, ściśle powiązane z celami rewitalizacji. Oczekuje się, że kluczowi interesariusze zrealizują własne projekty, w tym i) rozwiązania wspierające instalację odnawialnych źródeł energii; ii) rekultywację i rozwój miejskiej zieleni, np. zielonych dachów i elewacji; iii) rozwój infrastruktury z myślą o transporcie publicznym, rozwiązaniach intermodalnych, rowerzystach i pieszych.

Wymienione środki: i) podniosą techniczny standard budynków mieszkalnych i lokali usługowych, będą ii) promować rozwój publicznych i na wpół-publicznych przestrzeni zagospodarowanych we współpracy z obywatelami, iii) poprawią wyposażenie obszarów mieszkalnych, zaopatrując je w niezbędną infrastrukturę, jak również iv) odpowiedzą na potrzeby pieszych – podnosząc poziom transportu miejskiego, wpłyną na jego popularność oraz v) zwiększą odsetek obszarów aktywnych biologicznie, absorbujących wodę deszczową pomagając tym samym w adaptacji do zmiany klimatu.

Jednocześnie, wspomniane rozwiązania mają przyczynić się do wzmocnienia integracji społecznej, poprzez:

- zapobieganie segregacji przestrzennej,
- ograniczanie rozlewania się problemów społecznych poza rewitalizowany obszar,
- obniżanie ryzyka ubóstwa (przez ograniczanie kosztów operacyjnych w budynkach mieszkalnych, dzięki rozwiązaniom promującym efektywność energetyczną),
- skupianie obywateli wokół wspólnego celu (np. odnowa zielonej infrastruktury publicznej).

Ostatecznie, proces rewitalizacji zmieni wizerunek miasta oraz jego centrum. Rejony mieszkalne zostaną przekształcone w przyjazne i atrakcyjne miejsca do życia.

Gminny Program Rewitalizacyjny (GPR), przyjęty we wrześniu 2016, opracowano w ramach procesu partycypacyjnego (obejmującego wielorakie formy konsultacji: spotkania na terenie rewitalizowanej dzielnicy, spaceru połączone z rekonesansem, sondaże), aby wyjść naprzeciw potrzebom i oczekiwaniom obywateli. Władze miasta zdołały przyciągnąć licznych interesariuszy, jak choćby agencje handlu nieruchomościami, stowarzyszenia oraz izby zawodowe, organizacje pozarządowe, właścicieli nieruchomości i uniwersytety, które zostały partnerami strategicznymi i służyły swoją rozległą wiedzą.

Powstał dokument, tj. (GPR), ze względu na swój interdyscyplinarny charakter, nie jest uważany za element polityki sektorowej, lecz za narzędzie systemowe zarządzania miejskiego oraz plan implementacyjny Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+ w odniesieniu do zadań rewitalizacyjnych.

Finansowanie

Źródła finansowania to między innymi Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, budżet miasta, inne fundusze unijne i lokalne, jak również prywatne dotacje (np. na rozbudowę sieci ciepłowniczej w obrębie dzielnicy).

4.3.2 Miasto-ogród Poczdam-Drewitz

Obraz dzielnicy i jej problemów

Drewitz to duża dzielnica mieszkaniowa położona na obrzeżach Poczdamu, miasta we wschodnich Niemczech. Dzielnica powstała w latach 80-tych XX wieku i dziś zamieszkuje ją około 5,800 osób. Osiedle borykało się z wieloma problemami tak charakterystycznymi dla socjalistycznej architektury, która załaziła kraje Europy Środkowej i Wschodniej. Należy tu wymienić złą jakość budynków z wielkiej płyty (zwłaszcza w kontekście niskiej efektywności energetycznej), zaniedbaną przestrzeń publiczną, duże ciągi komunikacyjne biegnące przez środek osiedla mieszkaniowego oraz ogólny schemat miejski stworzony bardziej z myślą o samochodach, niż o ludziach. Wszystko to przekładało się na niski poziom identyfikacji obywateli z miejscem zamieszkania.

Program rewitalizacyjny i jego wymiar środowiskowy

Na początku roku 2000 miejscowe instytucje, podjąwszy współpracę z lokalną spółdzielnią mieszkaniową ProPotsdam GmbH oraz innymi interesariuszami, poszukiwały skutecznej metody przeciwstawienia się społecznej i przestrzennej degradacji dzielnicy. W efekcie, w roku 2009 zaprezentowano wizję Drewitz jako miasta-ogrodu. Uczyniono to w ramach konkursu „Termomodernizacja na dużych osiedlach mieszkaniowych” („Energetische Sanierung von Großwohnsiedlungen”), a idea ta jest rozwijana do dziś. Plany rewitalizacyjne zapoczątkowały cykl warsztatów scenariuszowych i obszerny proces partycypacyjny, w który zaangażowali się mieszkańcy oraz inni interesariusze. Wydajność energetyczna i przyjazna klimatowi zmiana zabudowy miejskiej, to najważniejsze elementy koncepcji miasta-ogrodu realizowanej w Drewitz.

Ambitne założenia rewitalizacyjne zamieniły się w rewolucyjną transformację, w ramach której Drewitz ma się stać pierwszą niemal całkowicie nie emitującą CO₂ dzielnicą Poczdamu. Według planów, do roku 2050 końcowe zapotrzebowanie na ciepło zostanie zredukowane o połowę (poprzez głęboką termomodernizację, obejmującą izolację budynków, dachów oraz wymianę nieszczelnych okien i drzwi) a emisja CO₂ zostanie obniżona o ponad 80%. Co więcej, sformułowano też wymogi w odniesieniu do nowych budynków, kształtu i rozwoju kultury, jak również obywatelskiego zaangażowania i strategii dotyczących włączenia społecznego. Zintegrowana koncepcja ochrony klimatycznej i energetycznej służy za podstawę dalszej renowacji skupiającej się na kwestiach energii, mającej za cel zerową emisję w roku 2050. Chcąc zapewnić miastu dynamiczny proces rewitalizacyjny, Energie und Wasser Potsdam GmbH (EWP), ProPotsdam GmbH i władze samorządowe Poczdamu rozpoczęły ścisłą współpracę. Projekt realizowany w Drewitz to pilotaż opisanego w niniejszym dokumencie programu KfW 432.

Dzielnica Drewitz przechodzi gruntowne zmiany zapoczątkowane w roku 2009, a wyraźny postęp jest widoczny na każdym kroku. Wcześniej, wizerunek okolicy kształtowały budynki z prefabrykatów i odstręczające tereny otaczające. Dziś, zadowolenie budzi przyjazna pieszym zielona przestrzeń powstała wzdłuż dawnej Konrad-Wolf-Alee, otoczona przez odnowione budynki wyposażone m.in. w windy. Istnieją też inne udogodnienia mające ogromny wpływ na miejscową jakość życia, jak choćby zmodernizowana szkoła i przedszkole. Transport publiczny i rowerowy został usprawniony, parkingi samochodowe zamieniono w wysokiej jakości przestrzeń publiczną, co znacząco ograniczyło ruch drogowy i obniżyło zanieczyszczenie powietrza. Zielone obszary powstałe wzdłuż głównych ulic stworzyły tzw. „Zielony krzyż” – który urósł do rangi symbolu Drewitz. Dalsza restrukturyzacja zakłada powstanie kawiarni w obrębie „Zielonego krzyża”, co z pewnością uczyni to miejsce jeszcze bardziej przyjaznym mieszkańcom. Istnieją też plany odnowy skromnego budownictwa mieszkaniowego, jak również przebudowy sąsiedztwa dawnego domu towarowego przy Slatan-Dudow-Str., co pozwoliłoby wznieść tam nowe budynki. Najważniejszymi sukcesami przeprowadzonej rewitalizacji było podniesienie jakości życia poprzez poprawę lokalnego środowiska oraz odbudowanie wśród mieszkańców Drewitz poczucia tożsamości i dumy z miejsca, w którym żyją.

Rekomendacje

W obliczu globalnych i lokalnych wyzwań sposób, w jaki budujemy i przebudowujemy miasta musi ulec zmianie. Efektywne wykorzystywanie energii i zasobów w odniesieniu do gospodarki gruntami, urbanistyki, inwestycji infrastrukturalnych, mobilności miejskiej, mieszkalnictwa i wytwarzania energii to absolutna konieczność.

Jakość środowiska, jest istotnym elementem jakości życia w miastach, stanowi ważny atut dla inwestorów i co najważniejsze ma kluczowy wpływ na zdrowie mieszkańców. Aby zapewnić wysoką jakość środowiska miejskiego, konieczne jest wdrożenie niezbędnych środków gwarantujących efektywne wykorzystywanie zasobów i energii w procesie budowy i odnowy miast.

W konsekwencji, planowane i realizowane projekty rewitalizacyjne powinny dążyć do:

- **powstania kompaktowych i dobrze skomunikowanych dzielnic zapewniających różnorodne funkcje lokalnej społeczności (w procesie tym pomocne mogą być narzędzia planistyczne np. transect);**
- **stworzenia multimodalnej, miejskiej mobilności promującej dokonywanie zrównoważonych wyborów transportowych;**
- **obniżenia zapotrzebowania na energię i wzrost wydajności źródeł energii, jako elementy konieczne do poprawy efektywności energetycznej budynków i dzielnic.**

Pozostając w zgodzie z Polityką Regionalną Unii Europejskiej, jak również ze strategicznymi dokumentami państwowymi (Krajowa Polityka Miejska, Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju), oraz mając na uwadze kluczowe globalne i lokalne wyzwania dla rozwoju miast, autorzy raportu proponują następujące rekomendacje:

- **nowelizację Ustawy o Rewitalizacji, lub przyjęcie odpowiednich regulacji wprowadzających efektywność w zakresie wykorzystania zasobów i energii, a także adaptację do zmiany klimatu, na stałą, do polskiej praktyki rewitalizacyjnej;**
- **finansowe i merytoryczne wsparcie dla samorządów w zakresie efektywnej energetycznie rewitalizacji w ramach skoordynowanych, ogólnokrajowych Programów.** Inspirację stanowić może program efektywnej energetycznie przebudowy miast wprowadzony przez Ministerstwo Środowiska Niemiec (BMU) - KfW 432. Jednocześnie, istnieje potrzeba prowadzenia dalszych analiz umożliwiających optymalnie wykorzystać potencjału zrealizowanego już Modelowego Programu Rewitalizacji w Polsce.

Bibliografia

1. Bruyère, Susanne M. Ph.D, Causes of Poor Indoor Air Quality and What You Can Do About it, Employment and Disability Institute, Cornell University ILR School 2002, pozyskane 10.05.2018 z <https://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1293&context=edicollect>
2. BrownsonRC, HaireßJoshuD, LukeDA. Shaping the context of health ; a review of environmental and policy approaches in the prevention of chronic diseases, Annual Review of Public Health 2006
3. Center for Applied Transect Studies 2018, pozyskane 20.04.2018 z www.transect.org
4. Dziennik Ustaw, Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, pozyskane 1.06.2018 z <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001777/U/D20151777Lj.pdf>
5. Komisja Europejska (EC) 2013, Together towards competitive and resource-efficient urban mobility, pozyskane 18.03.2018 z https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/themes/urban/doc/ump/com%282013%29913_en.pdf
6. Komisja Europejska (EC) 2014, An introduction to EU Cohesion Policy 2014--2020, pozyskane 1.06.2018 z http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/doc_gener/informat/basic/basic_2014_en.pdf
7. Komisja Europejska 2015, Quality of life in European Cities 2015, pozyskane 11.05. 2018 z http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/studies/2016/quality-of-life-in-european-cities-2015
8. European Environment Agency (EEA) 2016, Air quality in Europe-2016 report, pozyskane 15.03.2018 z <https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2017>
9. Komisja Europejska (EC) 2018, Building Stock Observatory, pozyskane 12.05.2018 z <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-efficiency/buildings>
10. Komisja Europejska 2018, Commission welcomes final vote on energy performance of buildings, pozyskane 8.05.2018 z http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3374_en.htm
11. Instytut Ekonomii Środowiska 2014, Strategia Modernizacji Budynków: Roadmap 2050, pozyskane 24.04.2018 z <http://www.iee.org.pl/index.php?a=text&b=32>
12. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk 2017, pozyskane 1.06.2018 z <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C459878%2Cpan-szacowany-spadek-liczby-ludnosci-w-miastach-%E2%80%93-katastrofalny.html>
13. Instytut Rozwoju Miast 2016, Ludzie, przestrzeń, zmiana. Dobre praktyki w rewitalizacji polskich miast, pozyskane 1.06.2018 z <http://docplayer.pl/24130629-Ludzie-przestrzen-zmiana-dobre-praktyki-w-rewitalizacji-polskich-miast-warszawa-2016.html>
14. Krajowa Polityka Miejska 2023, Warszawa, Październik 2015, pozyskane 2.04.2018 z www.pte.pl/pliki/2/21/KrajowaPolitykaMiejska.pdf
15. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997, pozyskane 1.06.2018 z <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
16. Lansing and Marans 1969 cited after Van Kamp, et al. (2003)
17. Leipzig Charter on Sustainable European Cities, 02 May 2017, pozyskane 15.02.2018 z http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/themes/urban/leipzig_charter.pdf
18. Lorens, P, Rewitalizacja miast. Planowanie i realizacja, Politechnika Gdańska, Wydział Architektury, Gdańsk 2009

19. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju 2017, Programowanie perspektywy finansowej na lata 2014-2020. Umowa Partnerstwa, pozyskane 15.02.2018 z <https://www.fundusze-europejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/dokumenty/umowa-partnerstwa/>
20. Reconnecting America 2007, Why Transit-Oriented Development and Why Now? Reconnecting America and the Center for Transit-Oriented Development 2007 pozyskane 14.04.2018 z <http://www.reconnectingamerica.org/assets/Uploads/tod101full.pdf>
21. Resolution adopted by the General Assembly on 23 December 2016. 71/256. New Urban Agenda, pozyskane 13.02.2018 z http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_71_256.pdf
22. Ric van Poll, The perceived quality of the urban residential environment
23. A multi-attribute evaluation, 1997, pozyskane 24.05.2018 z <https://www.rug.nl/research/portal/files/3214903/thesis.pdf>
24. RIVM, 2002, in: Bouwman, A., van Kamp, I., van Poll, R. (eds.) Report 630950 00x Workshopverslag Leefomgevingskwaliteit II. Verslag Workshop, December 2001
25. Rogers Stirk Harbour + Partners, Compact sustainable city, pozyskane 5.11.2017 z <http://www.rsh-p.com/10.09.2017>
26. Staniaszek Dan; Szymon Firląg, Financing buildings energy performance improvement in Poland, Buildings Performance Institute Europe (BPIE), January 2016, pozyskane 21.05.2018 z http://bpie.eu/wp-content/uploads/2016/01/BPIE_Financing-building-energy-in-Poland_EN.pdf
27. Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa 2017, pozyskane 14.02.2018 z <http://www.monitorpolski.gov.pl/mp/2017/260/1>
28. The Global Commission on the Economy and Climate, Analysis of Public Policies That Unintentionally Encourage and Subsidize Urban Sprawl, March 2015, pozyskane 2.06.2018 from <http://newclimateeconomy.net/content/release-urban-sprawl-costs-us-economy-more-1-trillion-year>
29. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, pozyskane 1.06.2018 z <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
30. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2014). World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, Highlights (ST/ESA/SER.A/352) pozyskane 16.04.2018 z <https://esa.un.org/unpd/wup/publications/files/wup2014-highlights.pdf>
31. Organizacja Narodów Zjednoczonych 2015, Porozumienie Paryskie, pozyskane 1.06.2018 z https://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf
32. Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., de Hollander, A. (2003) Urban environmental quality and human well-being. Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study, Landscape and Urban Planning 65, 5-18
33. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) 2016, Most polluted cities and towns in the EU, pozyskane 10.05.2018 z <https://pbs.twimg.com/media/CyIT4l4WIAEpzuF.jpg:large>
34. Wilczkiewicz, Małgorzata, Magdalena Wilkosz-Mamcarczyk, Revitalization – definition, genesis, examples, Geomatics, Landmanagement and Landscape No. 2 • 2015, 71–79, pozyskane 20.10.2017 z http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.baztech-43374664-7866-4166-921f-aef16f1744ec/c/Geomatics_2015_2-07_Wilczkiewicz_Wilkosz-Mamcarczyki.pdf

adelphi
Alt-Moabit 91
10559 Berlin
Niemcy

Instytut Spraw Publicznych
ul. Szpitalna 5/22
00-031 Warszawa
Polska